

УДК 75.03 (477.85/87) «18/19»

Анастасія **Мельничук**

студентка 6 курсу
Національної академії образотворчого
мистецтва і архітектури

Гуцульський образ в олійному живописі кінця XIX – початку XX століття

Анотація. У статті розглянуто вплив гуцульського образу на олійний живопис, становлення і розвиток національного мистецтва та гуцульського образу, ознайомлено з митцями українського та зарубіжного живопису. Зроблено комплексний аналіз образів карпатських горян і сцен з їхнього життя в олійному живописі. Розкрито гуцульські образи на прикладах картин українського художника Ф. Паутча та чеського художника А. Покорного. Стаття написана на основі власних досліджень автора та архівних першоджерел.

Ключові слова: гуцульський образ, олійний живопис, художники, образотворче мистецтво, художня школа, модерн.

Постановка проблеми. Образотворче мистецтво кінця XIX – початку XX ст. є стартовим етапом інтенсивних модерністських пошуків і найменш дослідженим питанням у становленні розвитку національного мистецтва. «Культура українського народу розвивалась не ізольовано від культур інших народів, а перебувала в контексті світового культурного процесу. Українці віками творили власну самобутню культуру, успадковуючи культурні цінності своїх предків, переймаючи й творчо осмислюючи надбання інших народів. Таким чином вони розвивали не лише національну культуру, але й зробили вагомий внесок у скарбницю світової» [1, с. 14].

Актуальність статті полягає у висвітленні теми гуцульських образів у олійному живописі кінця XIX – початку XX ст. як першоджерела до пізнання Гуцульщини на прикладі творів маловідомих художників.

Кінець XIX – початок XX ст. – це епоха бурхливих соціальних змін, а також мистецького життя: становлення митців, виявлення їхнього новаторства у розвитку стилістики і відкриття нових художніх шкіл і виставок, домінантою якого є усвідомлення національної самобутності та мистецької традиції з її неповторністю у різних народів світу.

Художники Гуцульщини створюють не просто картину, а літопис, який висвітлює всю історію краю, де образ гуцула характеризує його минуле, теперішнє та майбутнє разом.

Народнопоетичне, фольклорне підґрунтя, соціально-історичні та етнографічні структури є основою народної тематики та новим баченням художнього життя з боку майстрів, які працювали над образами гуцулів у олійному живописі кінця XIX – початку XX ст. і творчість яких є недостатньо висвітленою у науковій літературі, що й посприяло актуальності нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Праць, присвячених дослідженню обраної проблематики небагато. Так, О. Федорук у праці «Джерела культурних взаємин» досліджує живописні та графічні твори польських художників кінця XIX – початку XX ст., творчість яких розвивалась у взаємозв'язку з мистецтвом українського народу. В. Рубан у роботі «Український портретний живопис другої половини XIX – початку XX ст.» характеризує портретний образ у картинах українських художників цього періоду, аналізує портрет як досконалий та відповідний жанр у образотворчому мистецтві. Низка оглядових публікацій А. Заспи «Початки зацікавлення гуцульським фольклором (реалістично-етнографічна тенденція, друга половина XIX ст.)» вивчають фольклор і малярство Гуцульщини другої половини XIX ст. В. Дутка у праці «Гуцульщина як особливий чинник у розвитку національної школи малярства» досліджує шляхи розвитку українського малярства в контексті європейського мистецтва, роль митців українського живопису кінця XIX – початку XX ст., які працювали на Гуцульщині. «Світ Гуцульщини крізь призму малярства В. Яроцького» порушує ідейно-образні засади європейського мистецтва та аналізує монументально-декоративні пошуки у творчості В. Яроцького. Б. Пінчевська у роботі «Роль Краківської школи образотворчого мистецтва та Краківської академії мистецтв у формуванні художньої освіти в контексті становлення та розвитку європейського мистецтва

в східній Галичині та Україні в період 1900 – 1939 рр.» аналізує вплив Краківської школи та Академії на єврейське мистецтво в Галичині та Україні й витоки Київської академії мистецтв.

Проте, тема гуцульських образів у олійному живописі кінця XIX – початку XX ст. залишається не дослідженою.

Мета статті – обґрунтувати та проаналізувати образи карпатських горян зі сцен їхнього побуту в олійному живописі, вивчити здобутки кінця XIX – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу. У образотворчому мистецькому процесі важливу роль відіграють процеси пізнання та довершеність, але пізнати світ і зрозуміти його досконалість можна через образ. Чим є образ для митця і в чому цікавість образів гуцулів?

Українська народна культура, народні традиції, пісні, вишивка тощо надихають мистецтво образу на пошукову працю. Образ – це не лише портрет людини. Митець може зорганізувати в образі те, чим наповнена душа кожного горянина, вона має зв'язок із всесвітом.

Джерелом для формування образу постає ще вивчення місцевості. Гуцули – це етнографічна група, яка виділяється серед карпатських горян, співвідношенням польських, українських, угорських і румунських коренів. Питання походження назви «гуцул» в науковій літературі досі не з'ясоване і до XIX ст. є малодослідженим. Це пояснюється тим, що усі карпатські племена до Київської Русі увесь час були відомі під іншою назвою – русини [2]. На українських землях, що перебували в складі Австро-Угорської імперії (Галичина, Буковина, Закарпаття), ця назва втрималася до Першої світової війни. Так, серед картин про гуцулів двох польських художників ми натрапляємо на назви картин: С. Луцика «Podkarpatska Rus. Hukliwu» («Підкарпатська Русь. Гукливи»), «Uzhorod. Rusini» («Ужгород. Русини»), «Rusinky ze Sinoviru» («Русинки із Синевира») та А. Олеся «Rusini» («Русини»).

За джерелами історика Р. Кайдля особливу увагу привертають християнська та язичницька тематики, актуальні й у сьогоденні, адже утворюють сакральне та містичне світобачення: «Проте ці люди живуть мирно і згідно зі звичаями, вмирають без молебень церкви, потрапляючи так само в небо, якщо таке існує, як і ті, хто чотири рази на рік ходять сповідатись» [3, с. 97].

На той час язичництво було достатньо поширене серед гуцулів,

оскільки вони жили в гармонії з природою, водночас мешканці були й християнами. Народний гуцульський святковий одяг є багатим на художній магічний образ, і кожен гуцул певного регіону мав власний орнамент і кольори, що характеризувало їхню автентичність. Вишивка, стилістика та своєрідний магічний код були характерною рисою кожної родини, проте загалом прослідковуються спільні стильові ознаки певного регіону Карпат. Гуцульський одяг увібрав традиції та моду багатьох народів. Це стосується не лише одягу, а й народної творчості та фольклору, особливо коли йдеться про мову, де існують за-позичення в говірці та утворено особливий діалект. За етнографічними та історичними свідченнями розрізняють галицьких гуцулів (перебували у складі Польщі), буковинських (Румунія) та закарпатських, що зазнали угорського, чеського та румунського впливів. Слід згадати і групу українців, що мешкали в повіті Марамуреш (Румунія) та Мармароському масиві – мармароські гуцули, карпатські поляки-урали, які населяли не лише південь Польщі, північ Словаччини й Чехії, а й мешкали на Буковині, наприклад, переселенці з міста Чадця ще на початку XIX ст.

За матеріалами книги В. Шухевича «Гуцульщина» за 1899 р., якщо раніше гуцули були чітко ідентифіковані за характерними ознаками й громадами, то вже на початку XIX ст. відбулась асиміляція і об'єднання гуцулів з «прийшими» людьми, які жили в понизов'ях і вважали себе також гуцулами. «Прийшими» їх називали через міграційні переселення у пошуках кращої долі [4, с. 81]. За цими характерними атрибутами можна визначити зображення гуцула в образотворчому мистецтві, навіть якщо приналежність не ідентифікував автор. Народження образу гуцула на полотні – це відтворення вікових цінностей людини, народження не лише безпосереднє, а й її духовного світу.

Ідеєю тогочасного мистецтва було не лише відкриття, а й пошук нових вражень. Митці «національного відродження» неодноразово звертаються до таких тем, як показ свята, весілля, похорону тощо. Основна мета – зобразити гуцулів у їхній обрядодії. Це допомагало робити малярство колористичним, повнозвучним, гармонійним і живописним. Від 1890 р. і до Другої світової війни небагато художників зверталися до гуцульських образів на полотнах. Це лише зародження та ознайомлення з новим світом Гуцульщини.

У цей період Гуцульщина мала неабиякий вплив на розвиток художніх шкіл і мистецьких осередків. Екзотика краю містила велику та цікаву інформацію, після прокладання залізниці та відкриття туристичних курортів почала цікавити і представників образотворчого мистецтва, які теж своєю працею зробили внесок у розвиток Гуцульського краю, стаючи його співавторами й водночас дослідниками.

Саме тема гуцульських образів є парадигмою вивчення її в олійному живописі, втілена вона на полотнах художників не лише українського походження, а й європейських країн. Це об'єднувало всіх для збереження пам'яті народу, її висвітлення, це було щось подібне на відкриття Америки Колумбом. Такими першовідкривачами є художники та художні осередки для містичної Гуцульщини.

Як наголошує О. Федорук: «Спільне навчання польських та українських митців у Петербурзькій Академії мистецтв, у художніх закладах Польщі та в київській школі М. Мурашка, українська тематика, що знайшла широке відображення в польському мистецтві, так само, як і польська в українському, нарешті, особиста дружба митців, – це далеко не всі форми культурних зв'язків двох сусідніх народів» [5, с. 16].

Плеяда українських митців, вихідців з віденської, паризької та краківської шкіл, на основі знань, отриманих у європейських майстрів, повернулися додому з метою розвитку українського модерну. Серед українських митців, що зображали гуцулів на полотнах, – були І. Труш, Ф. Кричевський, О. Кульчицька, О. Новаківський, Ф. Паутч, К. Сіхульський, О. Плешкан, М. Мороз, П. Стахевич, М. Федюк, Я. Пстрак, Ф. Манайло, С. Луцик та ін.

Гуцули були предметом зацікавлення з боку інтелектуальної мистецької еліти та польської інтелігенції ще від XVIII ст. Їхня культура характеризувалася тонким і багатим орнаментом, таємничістю мотивів і персонажів, звичаїв і ритуалів, захопленням неприборканої, дикої та містичної природи, свободи, що була найвищою цінністю та амплу кожного гуцула і відрізняла від інших груп не лише регіональних поселень України, а й усього світу.

Слід зазначити, що не лише Польщі, а й художники Румунії, Чехії та Молдови зробили свій внесок у розвиток живопису, до когорта таких належать Я. Ольпінський, Г. Пілатего, Д. Ко-

товський, К. Шевченко, М. Рекуцький, М. Траутман, О. Покорний, С. Дебіський, Т. Аксентович та ін.

1925 року за підтримки Польщі на Гуцульщині активно почали відкривати курорти, залізничні сполучення. З приходом капіталізму розвивалися туристичні галузі, починають досліджувати маловідомі території і люди, які їх заселяли, а також вивчали і образотворче мистецтво, розвиваються художні школи та мистецькі осередки, оскільки на той час відбувається становлення національного руху.

Із початком XX ст., з бурхливим розвитком архітектури та технологічних надбань у мистецтві також з'являються прогресивні напрями. Модерн, що прийшов у життя України та відіграв вагомую роль і в українському мистецтві, став не лише стилем, а й шляхом до головних пошуків та ідей у мистецькій мові, до ключових звершень пензля великого майстра, відкриття всеохопного мікро- та макрокосмосу найпотужнішої енергії українського краю – Гуцульщини.

Українські художники, більшість з яких здобувала освіту в європейських країнах, чи художники з-за кордону, беручи основи академічної школи живопису, вносили певні тенденції у розвиток українського мистецтва, особливо початку XX ст. «нового живописного етикету». До нього належить композиція, стилістика, рисунок, технічне виконання, що ще більше підкреслює тематико-сюжетні образи. Кожен з художників передав це по-своєму, через внутрішню трансформацію та знання у відтвореному на полотні.

Іл. 1. Покорний О. «Гуцульська родина». 1938 р., полотно, олія

Іл. 2. Покорний О. «Гуцули». 1938 р., полотно, олія

Так, маловідомий чеський художник О. Покорний (1901 – 1950), захоплений гуцульським життям, на полотнах відкриває реалістичні картини, наповнені новим образом, народженим новою епохою.

На полотнах зображено сцени з побуту гуцулів, їхнє буденне життя. Автор постає для глядача звичайним філософом свого часу. Він зміг композиційною простотою через буденність гуцулів викликати глибоке враження, торкнутися найпотаємніших глибин людської душі. Його герої – це люди праці, духовної величі, краси, мудрості, народного життя (іл. 1, 2).

Гуцульський одяг має свою характерну орнаментику та іконографію, що впливає і кольорову гармонію художника. Палітра яскравих фарб, представлена на картинах О. Покорного, різна, це проявляється у настрої, ліричності, як, наприклад, колір неба. Через настрої природи, образ людини, її індивідуальність і характер, рух, контрасти, світлотінь, намагання передати дію саме того часу, образність картини загалом художник показує власну майстерність. Він відкрив величезні багатства гуцульського краю через виразність пензля, відтворив життя горян з їхньою історією автентичної одухотвореності.

Іл. 3. Паутч Ф. «Мрець». 1911 р.,
полотно, олія

Іл. 4. Паутч Ф. «Наречені». 1910 р.,
полотно, олія

Картини українського художника Ф. Паутча (1877–1950) динамічні. Він як мандрівний філософ гуцульського краю прагнув розшифрувати код гуцульського життя.

Так, у картині «Мрець» (іл. 3) художник вразив внутрішньою глибиною та вибуховою експресією. Образ краю є символічним, сповненим великого сакруму. Кожна деталь у картині є образною. Ми бачимо, що в глибокий вечір усі в скорботі – родичі, сусіди, інші мешканці. Подія відбувається вдома, але не в хаті, у рідному будинку померлого. На голову померлого, вкриту білим рушником, кладуть запашні квіти, маленький віночок з квітів, це пов'язано із звичаєм (коли мати втрачає дитину, їй забороняється їсти фрукти і ягоди, бо дитина не матиме такої їжі).

Берези є символом і смерті, і воскресіння. Душа дитини буде під покровом Бога, вона не зазнає багато гріхів. Береза, крім того, є алегорією, що підкреслюється і на полотні – дівчинка, яка померла чистою, невинною. Усі оплакують дитину, а позаду них чоловік, що підняв руки догори в молитві до Бога за покійну. Позаду нього Хрест із зображенням Ісуса Христа, а поруч – місяць, що освітлює дитину, зосередивши увагу на голівці, поблизу якої лежать квіти.

Її тіло, ще зовсім юне, красиве, хоч вже і мертве, проте дихає молодістю. Душа дитини вічна. Це молода квіточка, котру життя обірвало на ранніх її літах. Квіти несуть мешканці, щоби висловити любов та повагу до померлих. Зірвані квіти символізують обірвану нитку життя.

У картині «Наречені» (іл. 4) художник зображає щойно заручену гуцульську пару в національному вбранні. Міцна чоловіча рука ніжно тримає руку нареченої. У цьому є зміст: це доля молодих – усе життя підтримувати один одного.

Художник зумів передати справжнє кохання через образ, де відчувається, що ця пара має відповідальність один перед одним, а також перед Богом. Квітку в руках молодій – кохання, заміжжя, а з-під квітів помітний перстень молодій. Як це знаково: ще вчора була дівчиною, а тепер дружиною! Їхні голови опущені, їхні погляди сконцентровані на руки, повінчані Богом. Ми бачимо наречену в перемітці й хустці, молодого – у крисані, кептарі, вишитій сорочці тощо. Це справжня краса національного краю.

Висновки. Таким чином, становлення і розвиток образотворчого мистецтва, а саме – олійного малярства, є культурою митця

у його етиці та естетиці, відтвореною на полотні, що виражає історичне та духовне, сильне й незламне, красу боротьби й красу страждань, емоційних поривів дійсності – і все це є системою мистецтва через образ, який слід вивчати наступним поколінням.

Завдяки модерну кожен художник має можливість висловити в живописі своєю стилістичною мовою образи гуцулів. Пластика, колір, тон, лінія та інші форми художнього засобу – усе це віртуозність майстрів, їхнє бачення та відчуття.

Перспективою подальшого дослідження є глибокий аналіз творчого доробку маловідомих художників кінця XIX – початку XX ст., які працювали над темою гуцульських образів, їх зіставлення з картинами світових майстрів.

1. Українська та зарубіжна культура / за ред. М. Заковича. Київ : Знання, 2000. 622 с.
2. Спадщина предків Гуцульщина. Гуцули: походження назви та історичні відомості. Спадщина предків 2018. URL : <http://spadok.org.ua/gutsulschyna/pochodzhennya-etnonima-gutsuly>
3. Кайндль Р. Ф. Гуцули / пер. з нім. З. Ф. Пенюк. Чернівці : Молодий буковинець, 2000. 208 с.
4. Шухевич В. Гуцульщина. Репринтне видання. 1999. Ч. 3. 272 с.
5. Федорук О. К. Джерела культурних взаємин. Київ : Мистецтво, 1976. 124 с.

References

1. Zakovych M., (Eds.) (2000). *Ukrainska ta zarubizhna kultura* [Ukrainian and foreign culture]. Kyiv : «Znannia». [In Ukrainian].
2. Spadshchyna predkiv Hutsulshchyna. Hutsuly: pokhodzhennia nazvy ta istorychni vidomosti. Spadshchyna predkiv 2018 [Legacy of ancestors of Hutsulshchyna. Hutsuls: origin of the name and historical information. Legacy of ancestors 2018]. Retrieved from: <http://spadok.org.ua/gutsulschyna/pochodzhennya-etnonima-gutsuly>. [In Ukrainian].
3. Kaindl R., (2000). *Hutsuly* [Hutsuls] Translated from German by Z. Peniuk, Chernivtsi : Molodyi bukovynets. [In Ukrainian].
4. Shukhevych, V. (1999). *Hutsulshchyna* [Hutsulshchyna] (Vol. 3). Verkhovyna. [In Ukrainian].
5. Fedoruk, O. (1976). *Dzherela kulturnykh vzaiemyn* [Sources of cultural relations]. Kyiv : Mystetstvo. [In Ukrainian].

ANNOTATION

Anastasia Melnichuk. The Hutsul image in oil painting of the late nineteenth and early twentieth centuries. The article deals with the influence of Hutsul's image on oil painting, the formation and development of national art and the Hutsul image. Familiarity with artists of Ukrainian and foreign paintings. Comprehensive analysis of images of Carpathian mountain ranges and scenes from their life in oil painting. The discovery of Hutsul images on the examples of paintings by Ukrainian painter F. Pautch and Czech artist A. Pokorny. Research work was conducted on the basis of author's own researches and archival sources.

Key words: Hutsul image, oil painting, artists, fine arts, art school, modernist.

АННОТАЦИЯ

Анастасия Мельничук. Гуцульский образ в масляной живописи конца XIX – начала XX века. В статье рассмотрено влияние гуцульского образа на масляную живопись, становление и развитие национального искусства и гуцульского образа, ознакомлено с художниками украинской и зарубежной живописи. Сделан комплексный анализ образов карпатских горцев и сцен из их жизни в масляной живописи. Раскрыты гуцульские образы на примерах картин украинского художника Ф. Паутча и чешского художника А. Покорного. Статья изложена на основании собственных исследований автора и архивных первоисточников.

Ключевые слова: гуцульский образ, масляная живопись, художники, изобразительное искусство, художественная школа, модерн.